

## ***Csiky-drámák az aradi színpadon***

November sok aradi számára Csiky Gergely „szellemét” idézi, különösen aktuális ez 2011-ben, hiszen az idei esztendő kerek évforduló: a neves drámaíró, a magyar társadalmi dráma megteremtője 120 éve, 1891. november 19-én halt meg.



A jeles személyiség – mint köztudott – nem aradi születésű (1842 decemberében Pankotán jött a világra), de sok szállal kötődik városunkhoz. Még kisgyerek, mikor édesapját, Csiky Jánost az itteni kórházba nevezik ki főorvosnak (öccse Csiky Károly 1848-ban már itt született). Az író itt töltötte gyermekkorát, itt írt először verseket, itt végezte a középiskolát, az aradi katolikus főgimnáziumban érettségizett.

Csiky Gergelyt az aradi színház is – még az író életében – helyi szerzőnek minősítette, első drámáját, a *Jóslatot* alig két hónappal a fővárosi ősbemutató után már játszották Aradon 1875 decemberében.

Az ókori tárgyú verses vígjáték színpadra kerülésének története sajátos. 1875-ben Csiky a doktori cím megszerzése és katolikus pappá avatása után a temesvári papneveldeben tanít, mikor elküldi a Tudományos Akadémia Teleky-

féle vígjáték-pályázatára ezt a darabot, amely megkapja ugyan az első helyezé-  
sért járó 100 aranyat, de a díj átadásakor az értékelés felemás: a mű nem ma-  
radandó értékű, csak a többi pályamunkához viszonyítva jó, mert nem a feltéte-  
lek kívánta tiszta vígjáték, nem is színpadra való, de „*van öntudatos alapeszmé-  
je, számítással szőtt meséje (...). nyelve legkevésbé sem drámai, de itt-ott leg-  
alább költői...*– mondja róla Toldy Ferenc. A dráma Nemzeti Színházbeli ősbem-  
mutatója 1875 őszén azonban már közönségsiker, a nézősereg lelkesen ünne-  
pel, de ez nem egészen a darabnak szól, hanem elsősorban a szerző katolikus  
papi mivoltának, mert a klasszikus témájú műben utalásokat vélnek felfedezni  
cölibátus ellen.

A darab fogadtatását a lelkes aradiak figyelme kíséri, rögtön a pesti be-  
mutató után az Alföld kritikusa így ír: „*teljes siker, a közönség főként a szép  
nyelvezetet értékelte. (...) Tagadhatatlan, hogy a mű magán viseli a kezdés bé-  
lyegét (...), de kétségtelen záloga annak, hogy színműirodalmunk terén új tehet-  
ség jelentkezett.*” És a városhoz kötődő „új tehetség” darabja minden más vidé-  
ki színházat megelőzve már két hónap múlva Mándoky Béla rendezésében,  
1875. december 18-án színre kerül Aradon. A helyiek „hozzáállását” mutatja,  
hogy még a 1900-as évek elején is játszották, annak ellenére, hogy ezt máshol a  
bemutató után nem sokkal levették a műsorról. Aradon a következő években a  
többi, hasonló jellegű verses alkotása, például a *Janus*, a *Mágus*, az *Ellenállha-  
tatlan* ugyancsak színre kerül, bár máshol alig játsszák.

A nem éppen döccenőmentes indulás után azonban tehetsége egyre job-  
ban kibontakozik, és az 1880-as évekre Csiky Gergely a nagy Szigligeti irodalmi  
örököse lesz, korának legtermékenyebb és legnépszerűbb színpadi szerzője, aki  
a legtöbb akadémiai díjat nyerte színdarabjaival, összesen mintegy 2000 ara-  
nyat, és „*akinek életpályáját ezek a sikerek – az emberélet útjának felén – el-  
fordították eredeti irányából. Az egyház papjából a Múzsza papjává vált, oda-*

*hagyta lelkesi állását, s ezzel a temesvári papnövelvét is, a fővárosba ment, hitet cserélt, megnősült, és életét az irodalomnak szentelte*”.– írja róla Bory Ferenc 1943-ban a Csiky-művek egyik gyűjteményes kiadásának előszavában. Rövid, alig másfél évtizedes írói pályája alatt több mint 30 darabot írt, az ismert társadalmi vígjátékai mellett népszínmű valamint operett-librettó is van az alkotások között, emellett francia, angol kortársdrámákat, valamint Szophoklész- és Plautus-műveket fordított magyarra. Arra is szakított időt, hogy számos közösségi feladatot ellásson: a színiakadémia tanára, a Nemzeti Színház dramaturgja, a Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság tagja és „ügyintéző funkcionáriusa.”

Életművéből elsősorban a saját korát bemutató vígjátékai álltál ki az idő próbáját, ezek új fejezetet nyitnak a magyar dráma történetében, a *Proletárok* című darabját a modern társadalmi dráma első alkotásának tekinti az irodalomtörténet. A mű címe már a megírása idején megtévesztő volt. A proletár nála – a szó antik értelmében – élősködőt jelent. A századvég magyar társadalmának erkölcstelen ingyenélői vonulnak fel ebben a – Hegedűs Géza irodalomtörténész szerint – „*keserűen mulatságos vígjátékban*”, a hazafias érzelmekkel szelhámoskodó özvegyasszony, a házasságszédelgő, lecsúszott nemesúr, az alkoholista ügyvéd. De ott vannak a darabban a tiszta erkölcsöt képviselő ifjú szerelmesek is, akik legyőzve az akadályokat, a darab végén elnyerik a megérdemelt boldogságot, mert Csiky a vígjátékaiban eljut ugyan a társadalmi visszasságok bemutatásáig, de azért a közönség heppiendet óhajtó igényeit is igyekszik ki-elégíteni.

A dráma ősbemutatója a Nemzetiben 1880. január 23-án volt, és ekkora sikert rég láttak az épület ódon falai, ehhez persze hozzájárult az is, hogy a közönség a darabban **Prielle Kornéliának** és Márkus Emíliának tapsolhatott.

A darabot az aradiak szintén az ő főszereplésükkel láthatták először ez év júliusában, amikor ezt a helyi műkedvelők mutatták be, itt lépett fel a két művésznő az aradi jótékonyági egyesület meghívására. A *Proletárokat* Mosonyi társulata 1880. november 11-én tűzte műsorra, a sikert igazolja, hogy ezt követően egy hónap alatt még háromszor adták, egy darab ilyen „nagyszámú” színpadra kerülése nem volt túl gyakori abban az időben.



Mindössze egy hónappal a pesti premier után, november 23-án került színpadra a címkórságot, karrierizmust kigúnyoló *Mukányi* című vígjáték, ezt az évad folyamán hatszor játszották, bár az aradi kritikus ezt már nem találja olyan jónak, mint a *Proletárokat*. Széteső a szerkezete – írja róla az Alföld –, de Csikynek nagy érzéke van a humorhoz, így a komikus alakok, mint amilyen Zápolya, a nyelvész (alakítója Balázsi), és Kozák, a nagyszájú újságíró (megformálója Rónaszéki), találóak. 1882 januárjában a *Cifra nyomorúságot*, augusztusban a dzsentrikérdéssel foglalkozó *Stomfay családot* vitték színpadra, ez utóbbit Bényei István társulata mutatta be a nyári színpadon. A mű 1883 februárjában is színre került, ez volt az 1883-as nagy színházéges előtti utolsó előadás.

Az 1885 októberére elkészült új színház nyitó előadásán is Csiky-alkotás hangzott el. Az általa írt *Múlt és Jelen* című előjáték – az Arad és Vidéke tudósítója szerint – a, negyvennyolcas harcok aradi nagy személyiségeinek, Asztalos Sándornak, Boczkó Dánielnek az alakját idézi, befejezésül pedig megjelenik „a magyar nyelv géniusza”, aki „a csüggedt nép elé a Költőt és a Színészt állítja”, hogy „ők adjanak erőt a küzdéshez a jelenben”. Az elég terjedelmes, háromnegyed órát tartó allegória a helyi karnagy, Balogh Gusztáv kísérő zenéjével, az igazgató, Krecsányi Ignác rendezésében került színre, és felléptek benne a tár-

sulat legjobb tagjai: Kissné-Hegyesi Mari, Krecsányiné Kiss Veron, Dobozi Lina, Fodor Fruzsina, Somló Sándor, Pálffy György, Molnár Antal.

1891-ben írja a mindmáig legnagyobb népszerűségnek örvendő vígjátékát, *A nagymamát*. A poétikus művet a szerző Prielle Kornélia számára írta. „*A vékony, középtermetű, sötét szőke, korán őszbe csavarodó hajú, hűvös kék szemű Kornéliára nem lehetett ráfogni, hogy szép. Mozgása azonban kecses volt, és a hangja nagyon kellemes, szívbe markolóan édes. Ezekkel az adottságokkal indult harcba a sikeréért. A klasszikusokban ritkán volt jó szerepe. Ahol az erős hang, a dekoratív külső szükséges kelléknek számított, ott ő kevésbé érvényesült. A társadalmi színművek kultusza (...), ahol társalogni kellett, ahol a sorsdöntő szavakat nem a tragikus sikoly, hanem a döbönt elfogódás halk hangján kellett kimondani: ez hozta meg számára a halhatatlanságot*– írja az idősödő művésznőről a Nemzeti Színház 150 éve című könyv. Ezt olvasva úgy tűnik, hogy a mű „nagymamája” külsejében emlékeztet a népszerű színésznőre, de Kornélia lélekben is olyan volt, mint a darabbeli Szerémy grófnő: egy kicsit beteges, de öregségében is vonzó, bölcs, a fiatalokat megértő, jóságos, másokat segíteni akaró asszony.

A darabot nem sokkal a márciusi fővárosi siker után, április 15-én mutatták be Aradon, a címszerepet a vendégszereplésre meghívott Prielle Kornélia alakította. Talán ennél is nevezetesebb dátum április 17., amikor Prielle-lel együtt a Nemzeti másik sztárja, Csillag Teréz is fellépett, ő Márta szerepét játszotta, és az előadáson maga a szerző is jelen volt. Csiky Gergelyt egyébként gyakran meghívták darabjainak aradi előadásaira, és ő jó néhányszor eleget tett a meghívásoknak, hiszen ilyenkor egy kicsit „hazajött” a városba.

A tavaszi fényes diadal után novemberben már az író halálát gyászolta az egész ország, a fiatal kora óta szívbeteg, önmagát nem kímélő Csiky Gergely

49 éves korában váratlanul elhunyt. Aradon a novemberi megemlékezés után 1892 januárjában tartottak megemlékező díszelőadást, ezen legutolsó drámáját, az *Atyafiakat* mutatták be, amely után az egész társulat részvételével zajló ünnepség keretében emlékeztek a városhoz szorosan kötődő drámaíróra. Az előadáson részt vett az író özvegye, Csiky Gergelyné, aki a szép műsort meleg szavakkal köszönte meg Arad színészeinek. (A művet egyébként az évadban még háromszor adták).

Az elkövetkező években aztán hagyománnyá válik, hogy novemberben, az író halálának évfordulóján rendeznek Aradon Csiky-ünnepségeket. Halálának egyéves évfordulójára több műből álló dráma-ciklus előadásával emlékeztek, ennek kiemelkedő produkciója az író özvegyének jelenlétében rendezett díszelőadás november 19-én. Ennek programja a következő volt: Ünnepi nyitány (a katonazenekart Hulka karmester vezényelte), ezt követte Pekry Károly Csiky emlékezete című írása, amelyet Somló Sándor olvasott fel, majd néma-képlet (élőkép) következett Csiky Gergely darabjaiból, végül az író korai történelmi drámáját, a *Jóslatot* láthatták az aradiak Somló és Góth Sándor főszereplésével.

Művei közül legtöbbször a *Nagymamát* játszották, a századforduló éveiben Aradnak igazi „nagymamája” akadt Bácsné Maár Júlia személyében, aki „sorozatban” játssza a dráma címszerepét. Valószínű, megfelel az igazságnak, ahogy az 1894 januárjában írnak róla az Arad és Vidékében: „*Páratlanul distingvált ízlése, finom rutinja meggyőzött minket arról, hogy ő a vidék legjobb Nagymamája.*” 1905 decemberében is ő alakítja nagy sikerrel Szerémy grófnő alakját a készítendő Csiky-szobor javára rendezett díszelőadáson.

Csiky népszerűsége töretlen marad Aradon még a 20. század első évtizedeiben is, műsoron tartják a darabjait, drámaciklusokat rendeznek a művei-

ből, az előadások előtt gyakran hangzik el róla értékelő kiselőadás. Halálának 25. évfordulóján, 1916-ban *a Cifra nyomorúságot* újítták fel, előtte Zombory Nándor tanácsos tartott róla előadást.

1931 novemberében a hagyományos megemlékezés keretében Csiky Gergely tanári alakját idézte a híres kolozsvári direktor, Janovics Jenő és Szendrey Mihály, hiszen mindkettőjüket tanította a színiakadémián.

A drámamegújító Csiky Gergely életműve még napjainkban sem csak kultúrtörténeti relikvia. Vígjátékai, különösen *A nagymama*, kedvelt darabja a mai színházaknak, de más műveit is játsszák, a Nemzeti Színház néhány éve a *Buborékokat* tűzte műsorára, ezt a darabot az idei évadban előadják a kecskeméti Katona József Színházban is. Huszonegyedik századi megbecsültségét igazolja, hogy két színház, a temesvári és a kaposvári viseli a nevét, Aradon pedig – mint köztudott – róla nevezték el a megye legnagyobb magyar tannyelvű oktatási intézményét, melynek diákjai lelkesen ápolják névadójuk emlékét.

*Piroska Katalin*

*Szövétnék, 2011. december*

#### **Könyvészet:**

Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. II. kötet

Ujj János, Arad megye neves szülöttei. Arad, 2007.

A Nemzeti Színház 150 éve. Bp., 1987.

Csiky Gergely válogatott munkái. Bp., 1943. (előszó: Bory István)

Csiky Gergely válogatott művei. Bp., 1955.(válogatta és az előszót írta Hegedűs Géza)

Csiky Gergely Válogatott drámái. Bp. 1997. (utószó Darvay Nagy Adrienne.)

valamint az Alföld és az Arad és Vidéke lapszámai